

ФИЛОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PHILOLOGICAL SCIENCES

Каролова А.М.

**АКЫН АЛТЫНБЕК ИСМАЙЛОВДУН КОТОРМОЧУЛУК
ЧЕБЕРЧИЛИГИ**

Каролова А.М.

**ПЕРЕВОДЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО ПОЭТА
АЛТЫНБЕКА ИСМАЙЛОВА**

A.M. Karolova

**TRANSLATION SKILLS OF THE POET
ALTYNBEK ISMAILOV**

УДК: 821.512.154

Бул макала жаш жазуучу, педагог Алтынбек Исмаиловдун “Сүйүүнүн султаны Юнус Эмре” деп аталган чакан котормо китебине арналган. Чакан эмгектин биринчи бөлүгүн, бүткүл жер шаарын сүйүү менен курчаган, Ай-ааламга махабат жана тынчтык жамгырын себелеген, алысты көрө билген даанышман, Орто Азиялык суфий Ахмет Ясавинин чыйырын улантып, Месопотомия, Анadolу жана Балкан аймактарына өзүнүн өчпөс изин калтыруу менен түрк-ислам суфизм адабиятын негиздеген, огуз түрктөрдүн оозеки тилин жазма тилдик калыпка салган Юнус Эмренин өмүрү жана чыгармачылыгына арнаса, экинчи бөлүмү акындын ырларынын түрк тилдериндеги түп нускасы менен алардын кыргызча котормосун камтыйт. Ошондой эле автор Юнус Эмренин дүйнө таанымын иликтөө максатында анын айрым ырларын талдоого алгандыгы котормочулук чеберчилиги жана анын котормолору талдоого алынат.

Негизги сөздөр: акындык өнөр, мүнөз, жашоо-шарт, ыр, поэзия, сезим, байланыш, суфизм, адабият, котормо.

Данная статья посвящена небольшой переводческой книге молодого писателя, педагога Алтынбека Исмаилова “Султан любви Юнус Эмре”. Первый раздел небольшого труда, посвящена жизни и творчеству Юнуса Эмре, окружившей всю Землю своей любовью, относившийся с миром и любовью к Вселенной, продолживший путь дальновидного мудреца суфия Ахмета Ясави в Средней Азии, оставивший прочный след в Месопотомии, Анadolу и Балкан, основавшей торко-исламскую литературу, сформировавшей устный язык на письменный. Второй раздел содержит оригиналы песен на турецком языке и их перевод на кыргызский язык. Также будет проанализировано переводческое мастерство и отрывочные переводы автора Юнуса Эмре на

выбор его отдельных песен в целях изучения его мировоззрения.

Ключевые слова: поэтический дар, характер, условия жизни, песня, поэзия, чувство, связь, суфизм, литература, перевод.

This article focuses on small translation book by a young writer, teacher of Altynbek Ismailov “Sign sultans Genus Emre”. The first part of the small work is devoted to the life and work of Yunus Emre, who left his indelible mark in Mesopotamia, Anadolu and the Balkans, and then founded the Turkish-islamic literature of Sufism, it is dedicated to the life and work of Yunus Emre, whose oral Turkic language is inscribed in the written language from, the second part contains the original songs of akyn in Turkish and their translation into Kyrgyz. Also analyzed the skill of translation obtained by the author Yunus Emre to analyze his individual poems in order to study the world-view.

Key words: poetic gift, character, living conditions, song, poetry, feeling, connection, Sufism, literature, translation.

Бир тилден экинчи тилге которулган адабий чыгармалар жалпысынан көркөм котормо деп аталат да, ал бир элдин окурманын башка улуттардын көркөм туундулары менен тааныштырып турат. Көркөм адабиятты окуу жеке адамдын ички жан дүйнө байлыгын жаратууда, аны байытууда өтө чоң ролду ойнойт. Ал эми канча тил билүү адамга ошончо байлык алып келээри баарыбызга белгилүү. Айрым бир шарттардын негизинде чыгарманы түп нускада окубаса да алардын котормолорун окуу менен эстетикалык эргүү алып, чыгарманын маанисин жеткиликтүү түшүнүүгө мүмкүнчүлүк алат. Котормонун кеңири таркашы бир элдин маданиятын экинчи бир элдин таанышуусуна

кеңири кол жайып, жол ачуусу, адабият менен маданияттын байышына шарт түзөт. Белгилүү жазуучу С.Маршак: “Чыныгы көркөм котормочу фотограф эмес, анын котормосун таланттуу художниктин колуна жаралган портрет менен салыштырууга болот” деп так таамай айткан. Чындыгында фотограф ал адамдын сырткы келбетин гана көчүрүп алуу менен чектелсе, ал эми художник анын ички дүйнөсүн кошо чагылдырат. Котормо көп улуттардагы элдердин ортосундагы өз ара мамилени байланыштырып турган кызматтын өзгөчө бир түрү. Котормо кайсыл мезгил болбосун, адамдардагы кандай мамиле-байланыш болбосун аны жөнгө салуу, элдеги маалыматты экинчи бир улутка жетишин камсыздоону аткарып келет.

Адамдын аң-сезимдүү, акыл ишмердигинин башка түрлөрү сыяктуу эле котормо өзүнүн узак тарыхына ээ. Котормочулук байыркы мезгилдерден эле кандай гана тарыхый доор, саясий, коомдук катаклизмдер болбосун ар кайсы тилде сүйлөгөн элдердин ортосундагы тилдик көпүрөлүк кызмат аткаруу менен, маалымат алмашуу, карым-катнаш түзүүгө болгон адамдын табигый, зарыл талаптарын канааттандырып келгендиги жалпыга маалым.

Кыргыз маданиятында көркөм котормонун айрым үлгүлөрү Октябрь революциясына чейин эле жарыяланган. Ага негиз салган белгилүү инсан Белек Солтоноев болуп эсептелет. Ал Л.Толстойдун “Пил жана бугу” деген аңгемесин ыр түрүндө кыргызчалаган. Бирок ал эч жерде жарыяланаган эмес. Бул тууралуу окумуштуу К.Жусупекова “Белек Солтоноев-чыгармачыл инсан” аттуу диссертациялык эмгегинде алгачкы ирет сөз салган.

Кыргыз жазуучуларынын арасында, У.Абдукаимов, С.Бектурсунов, А.Осмонов, С.Эралиев, С.Жититов, О.Орозбаев, К.Саякбаев өндүү котормочулар бизге дүйнөлүк көп классиктердин чыгармаларын кыргызча сүйлөтүп берди. Ал эми ошолордун жолун жолдоп, колуна калем кармап, жан дүйнөсүнөн оргуштаган ыр саптарын тизмектеп келген патриот акындарыбыздын бири-Алтынбек Исмаилов. Алтынбек Исмаиловдун суфистик-мистикалык поэзиянын ири өкүлдөрү, белгилүү түрк акындары Мевлана Жалалиддин Руми менен Юнус Эмренин “Сүйүүнүн Султаны Юнус Эмре” китебин кыргыз тилине которуп, кыргыз элине түрк элинин маданиятын таанытып алардын жан дүйнө сезимдерин жеткирип берди.

Тарыхта адамзат коомунун материалдык жана рухий маданиятынын, илим-билиминин өсүп-өнүгүп, гүлдөгөн учуру Ренессанс доору деп аталып, чыгыштан Каир, Габриз, Хорасан, Мекке, Медина, Багдад ж.б. бир топ шаарларды өз кучагына алган. Ал эми

азыркы Орто Азиянын Хорезм, Бухара, Кашкар, Бурана, Түркстан сыяктуу шаарлары, андагы дарскана, мечит, медресе, китепкана жана базарларынын көптүгү менен маданий, илимий, диний жана соода борборлоруна айланган. Мындай борбордон өз кезегинде Махмуд Кашгари, Жусуп Баласагындын баштап, Руми, Рудаки, Фирдоуси, Саади, Жами сыяктуу Ренессанс доорунун улуу өкүлдөрү өсүп чыккан. Аталган аалымдардын чыгармаларында алгач Жараткан Аллага, пайгамбарга жана жалпы эле адамзатка болгон сүйүүсүн ичине сыйдырып алганын ачык көрүүгө болот. Ошондой темасын чыгармаларында чагылдырып, аруулукка жана тазалыкка ча-кырган өзүнүн өлбөс-өчпөс эмгектери менен тарыхта из калтырып кеткен улуу инсандардын бири - түрк элдеринин арасында суфизм идеяларын жайылтуучулардын башында турган Орто Азиялык суфий Ахмед Ясевинин чыйырын улантып, Месопотомия, Анадолу жана Балкан аймактарына өзүн өчпөс изин калтыруу менен түрк-ислам суфизм адабиятын негиздеген “Сүйүүнүн султаны Юнус Эмре”, огуз түрктөрдүн оозеки тилин жазма тилдик калыпка салган. Алсак, ошол доордо түрк тилине маани берилбей, поэзиянын тили фарсча болуп, мамлекеттик иш кагаздар арабча, карапайым калктын тили түркчө эле.

Бирок Юнус Эмре мындай абалга карабастан чыгармаларын жалаң түрк тилинде төрттүк форманын негизинде жазган. Түркчө диний тасаввуфи жана чыныгы улуттук ыкмаларын орду менен колдонгондугунда Юнус Эмренин дагы бир өзгөчөлүгү байкалат.

Юнустун колдонгон сөздөрү, сөз айкаштары, көркөм сөз каражаттары метафора жана салыштыруулар түрк тилинин адабий тил катары калыптанышына негизги роль ойнойт.

Кызыктуусу, Юнус Эмренин чыгармаларындагы грамматикалык түзүлүштөр Султан Валеддин, Гүлшердин, Ахмед Факих жана Ашык Паша сыяктуу ошол доордогу белгилүү акындардын чыгармаларындагы грамматикалык түзүлүштөргө окшош.

Юнус Эмре түрк топурагынын кыртышынан өнүп чыккан дүйнөлүк акын. Ал “Диний-Тасаввуфи түрк адабиятынын” алгачкы жана негизги түзүүчүлөрүнөн болуп эсептелет.

Юнус Эмренин калемге алган ырларында түрк тилинин адабий тилин иштеп чыгуу, аны жогорку деңгээлге көтөрүү, улуттук тил жана жана адабий формасында өзүнүн ашыктык суфистик философиясын таанытуу болгон. Тарыхта белгилүү болгондой, Анадолу Түрктөрү XIII кылымда саясий жана экономикалык абалы жагынан өтө татаал кырдаал эле.

Мына ошол учурда Эмренин ырлары элди биримдикке тынчтыкка, илимге, жана адамкерчиликке чакырган тематикада жазылган. Ушундай сапаты менен кийинки муунда таасирленткен. “Жаратылыш жана жалпы жандыктарды Кудай жараткандыгы үчүн сүйөм” - деп жар салып, “жер шаарындагы бүткүл адамзатка бирдей мамиле жасаарын” даңазалаган бул карапайым дербиш, Европадагы “гуманизм” (ХІк.) агымы башталган доордон эки кылым мурда жашап өткөн. Чындыгында, акындын мындан жети жүз абалкы туңгуюк турмуштун курчоосунда калган көпчүлүк адамзатты “агартуу” далалаты менен өз жарыгын төгөрөктүн төрт бурчуна жайылтуу аракетин, Европалыктардын “агартуу” кыймылынан беш кылым оболу жүзөгө ашкан болчу. Ошол себептүү ал ар дайым: “Сүйөлү, сүйөлү” - деп зар какшаган. Акындын өмүрү жана чыгармачылыгы жөнүндө Алтынбек Исмаилов китептин биринчи бөлүгүндө кайрылып, анын башка акындардан айырмачылыгы, түрк адабиятына качан жана кантип келип калгандыгы жана кандай шартта келгендиги, акындын дүйнө таанымы боюнча кеңири мисалдар менен токтолуп кеткен. Ал эми китептин экинчи бөлүмү толугу менен Эмренин,

“Жан дүйнөңдү ойготуп,
Жаратканды билбеген,
Жетти мезгил денени

тазартууга кирдеген!” (Юнус Эмре) ыр саптары менен башталган ырлар бөлүгүнөн турат. Акын, котормону ырлар түшүнүктүү болуу үчүн түрк тилинде жана кыргыз тилинде жарыялаган. Кыргыз акындары сымал эле Юнус Эмренин ырларынын тематикалары да Заман темасынан баштап, сүйүү, кыялдануу, коркуу, өмүр, өлүм, дүнүйө тематикалары менен коштолот. Айрыкча адамдын Кудай тарабынан кандай жаралгандыгын түшүндүрөт жана адамдар бу дүйнөгө жаралыш сырын үйрөнүү үчүн келген делип, жаратылыштын бир бөлүгү катары, кулк-мүнөздү оңдоп, кудайга сыйынуу, элге жакшылык кылуу, шараптан, көңүл ачуучу ыплас нерселерден алыс болуу сыяктуу дидактикалык темаларды камтыган.

Ислам тарыхындагы жана дүйнөлүк маданиятта мистикалык-аскетикалык агым-суфизм ислам дининдеги бар агым катары, кудайды сүйүү болуп эсептелет. Суфилер үчүн эң башкысы кудайга болгон сүйүү. Суфизм агымы-жогорку деңгээлдеги диний-философиялык прозалар, кайталангыс поэзия менен белгилүү. Суфисттик поэзиянын ыкмасын пайдалангандар чыгыш акындары болуп саналат. Алардын ичинде албетте, Юнус Эмре да бар. Ал эми эми А.Исмаиловдун кыргызча которгон эмегинен Юнус Эмренин чыгармаларында баштан аяк суфисттик идеялар бар экенин көрөбүз,

“Акыр заман” ырын алып көрөлү,
Ай адамзат, кыямат кантип болот дегин бар,
Аз кездешет мусулман, аларга да шегим бар.

Даанышмандар бузулуп, туура жолго түшүрбөйт,
Дербиштердин айтканын эл тынчабайт, түшүнбөйт.
Кудайдын сүйүүсү
Теңир сенин ак сүйүүң тешип өтөт ташты да,
Түшкөн адам жолуна берет жанын, башты да!

Күндөп түндөп зар болгон аруулукту калкалайт,
Кудайды ким тааныса, кайгы-мунду талкалайт!
Дербиштер
Дербиштерге жанашат, жандүйнөсүн ачкандар,
Демек, келсин бул жолго көр оокаттан качкандар!

Дербиш деген соолубай агып турган булактай,
Дербиш болот жүргөндөр тазалыгын кулатпай.
Көпүрө
Бир көпүрө жаратып кылдай ичке жасалган,
Буйрук кылдың Жараткан: “Өтсүн баары басалган!”

Корком андан, анткени “ылай” кечкен кадам бар,
Коё турчу суранам, өтсүн башка адамдар?!

Өкүмү күч эрк менен эркиндикке жөлөнгөн,
Өтсүн андан Эгемдин мээримине бөлөнгөн.
Бул дүйнөнү кирдеген көкүрөккө окшотом
Кудай сүйгөн эрендин көңүлүн кең жасаган,
Канча адам биз өңдүү ага кирип жашаган.

Билсең тоо-таш, атүгүл калат жердин каймагы,
Бүт эрендер сүйүүнүн казанында кайнады.

Жер шарын мен окшотом көкүрөккө кирдеген,
Жашайт адам “ит” болуп, Жаратканды билбеген, -
чындыгында дүйнөнү кирдеген көкүрөккө окшотуу мүмкүн эмес, бирок өтмө мааниде кирдеген көкүрөккө окшотуу-адамдын этика-эстетикалык жактан келди, Кудайды тааныбастыгы берилген. Биздеги мааниси деле түрк тилиндегидей. Акын бул ырында дербиш болуп, адамдарды суфисттик идея менен Кудайды сүйүүгө чакырып турган. Ушул себептен ырындагы ар бир ой философиялык мааниге ээ болуп, терең мазмундагы ойду берип турат.

Кыяматты унуттун
Даяр ашка көндүрүп, тулку-бойду куруттун,
Дүйнө мүлккө сыйынып, кыяматты унуттун!

Ажал адам баласын топуракка ээ кылат.
Акыр турпак болгон соң, ал дүйнөнү не кылат? - бул

саптардан да биз жогорудагыдай Кыямат күндү унуткандыгыбызды эскертип, Ажалдын улук экендигин ал келген күнү учурда сен баалап, барктап чогулткан дүйнө-мүлкүндүн да пайдасы жок экенин котормону окуп чыккан инсанга эскертип турат.

Корком

Курбу-курдаш досторум, корком неге өлөм деп, Кетирген көп күнөөмдүн акыбетин көрөм деп.

Күнөөлөрүм өлгөндө көз алдыма тартылат, Кантем анда деген ой көңүлгө так калтырат.

Келип ыкчам дүйнөгө көр оокатка кармалдым, Кулдук кылбай Кудайга, азап-муңга арбалдым.

Кайран Юнус, күнөөң көп, бет пардаңды сыйрысаң, Кечет бирок Жараткан, чын дилиңден сыйынсаң! – мында бизге Кудайдын мээримдүүлүгүн айтып жаткандай. Буга чейин кетирген кемчилктери көп экенин мойнуна алса да жараткандан үмүтү чоң экенин, Жаратканга сыйынсаң ал баарын кечирээрин эске салып белгилеген. Мына ушул Юнус Эмренин ырларын Алтынбек Исмаилов кыргыз тилде абдан түшүнүктүү, күчтүү жана курч салыктыруу жана уйкаштыктар менен берген саптарынан Эмренин жан дүйнөсүн толук жеткиликтүү, түшүнүктүү кылып ачып берди.

Бир тилден экинчи тилге которууда маани-мазмуну, ойдун түшүнүктүүлүгү албетте биринчи орунда турат. Ошондой эле котормочу эң алгач чыгаманын маңызын түшүнгөн болуусу керек, анын айрым котормолорду иштеп чыгууда эркин болуусу шарт. Бул жагынан котормочу түрк тилин билген педагог катары алдынкы сапта.

Котормодо көркөм сөз каражаттары көп, ал эми көркөм сөз каражаттарын образды ачууда жеткиликтүү болуш үчүн сүрөткер өз дараметине жараша колдонушу ошол сүрөткердин, акындын деңгээлин ача

алат. Ал эми бул эмгекте, котормочунун котормочулук бийик деңгээли ачылган. Эгер сүйлөмдөр сөзмө-сөз которулуп калса, ыр түшүнүктүү болбой калышы да мүмкүн. Тил билген көпчүлүк эле инсандар көңүл толорлук майнаптуу жыйынтык чыгара бербейт. Ал эми бул жагынан алганда Алтынбек Исмаилов барандуу из калтырды десек ашыкча болбос. Себеби ал түрк тилин билген инсан эле эмес ал өзү да сөз баккан, сөзгө бай, сөз кадырлаган кыргыздын чыгаан акындарынын бири катары жана чыгармачыл инсан катары ырдын маанисине ошол эле учурда уйкаштыгына да маани берип которгон. Акындын жогорудагы ыр саптарын окусак, мында эң жакшысы сөзмө-сөз которуудан алыс, түрк тилин өз эне тилин билгендей деңгээлде билгендиктен акындын котормо иши ийгиликтүү ишке ашкандыгы көрүнүп турат.

Адабияттар:

1. Кенжебаев Д.О. Котормонун илимий-теориялык негиздери. - Б., 2014.- 404 б.
2. Түрк тилдери жана адабияты. - Бишкек, 2003. - 357 б.
3. Рысбаева Г.К. Түрк тилдериндеги культтук фразеологизмдердин этнеолингвистикасы: Казак, кыргыз тилдеринин материалдары боюнча. Монография. - Бишкек, 2017. - 398 б.
4. Кыдырбаева Р.З. Кыргыздардын оозеки маданиятынын калыптанышындагы тарыхый көркөм өбөлгөлөр. - Бишкек, 2009. - 108б.
5. Даутов К. Мезгил сыны жана мен. - Б., 2004. - 524 б.
6. Борбугулов М. Адабият теориясы. - Б., 1996. - 552 б.
7. Садыков А. Кыргыз көркөм котормо тарыхынын кыскача курсу. - Б., 2005. - 176 б.
8. Бокоева Ж. Юнус Эмренин чыгармаларындагы көркөм сөз каражаттар. Жаш түркологдордун I симпозиуму. - Б., 12-14-апрель 2007. - 159-169.
9. Каролова А. Акындын көркөм табылгасы. Известия вузов Кыргызстана, №7. - Б., 2019. - 154-157.
10. Исмаилов А. Сүйүүнүн султаны Юнус Эмре. - Б., 2005. - 120 б.